

Nemzet, haza, társadalom

Megjegyzések Babits Mihály nemzettudatának alakulástörténetéről

A XIX. század utolsó harmadában Európa keleti felében létrejött Osztrák–Magyar Monarchia elfoglalta a Kárpát-medencét, a Kárpátoktól északra, nyugatra, délre nyúló területek egy részét. Európa második legnagyobb állama volt, amelyet különböző német anyanyelvű népek (például német-osztrákok), magyarok, különböző formában önállóságra törekvő szlávok (például csehek, szlovákok, szlovének, horvátok, szerbek, ruszinok, bosnyákok), valamint románok és olaszok lakták. A szekszárdi Babits család szemében ez a birodalom a német-osztrákok és a magyarok „kiegyezésével” jött létre, így érzett a magyar etnikumhoz tartozók majdnem teljes egésze. Érvényesült a liberális nemzetfelfogás, a politikai nemzeteszmény, amelyik szerint a nemzeti közösség alapja a közös szabadság és jogegyenlőség. A Monarchiában élő magyarok gondolkodását az ország látványos gazdasági fejlődése, Budapest nagyvárossá válása, a millennium ünnepségei, az egész országra kiterjesztett ünnepi hangulat, az elmúlt ezredév ünneplése és a következőre való készülődés határozta meg. Volt, akit ez utóbbi inkább ellenérzéssel töltött el (Babits Mihály édesapja például a budapesti kiállítás megnyitójára érkezett. Ferenc Józsefet inkább „cifra huszárnak” és nem „császárnak” látta „zsinóros kék dolmányában és kócsagtollas nyusztkalapja alatt”, fiát pedig a felépített „Ősbudavár”, a török időkkel idézhető mulatóközpont riasztotta meg).¹

A szekszárdi, majd a pécsi kisközösségben élő Babits Mihály a családban és az iskolában történelmi látszatvilágban élt. Apai dédapja részt vett a Napóleon elleni harcokban mint seborvos, aztán Szekszárdra került, ahol nemcsak megyei orvos és az akkor alakuló Ferenc-kórház igazgatója lett, de vagyont is gyűjtött, és a megye tekintélyes urai közé emelkedett. Perczel Sándor, a későbbi tábornok, Perczel Mór édesapja, aki fiai mellé Vörösmarty Mihályt alkalmazta nevelőnek, „kedves s leghűbb barátjának” nevezte. Nagypapa osztálytársa volt Garay Jánosnak, akinek szobra ma is áll a város központjában, aki a Szekszárdra látogató Vörösmartyt megpillantva így kiáltott fel: „Szeretném megcsókolni a földet, ahová lép.” Anyai nagypapja 1848–1849-ben honvédtiszt volt, a Komárom

várát védő hadsereg tagja. Sógorát, Ujfalusy Imrét, Perczel Mór hadsegédét, a bukás után közlegényként besorozták az osztrák hadseregbe. Anyai nagypapja is részt vett a szabadságharcban. Díszkardja a költő tulajdonába került. A diák Babits Mihály a Kelemen nagyapa testvérénél, Kelemen Mihály főtörzsorvosnál lakott apja halála után. Ők valamennyien lelkes Kossuth-pártiak voltak. Ujfalusy Imre képzeletét – mondta Szabó Lőrincnek – „egy fő gondolat töltötte be: a független magyar haza”.²

Kisiskolásként, de még a pécsi ciszterci gimnázium diákjaként is ez a hangulat vette körül a költőt. Szekszárdon Garay János, Vas Gereben, Petőfi Sándor és Vörösmarty Mihály mellett Szabolcska Mihály és a társadalmi eseményeket megverselő Bodnár István számított híres költőnek.³ A gimnáziumban olyan verseket tanultak, amelyek

Babits Mihály édesapjával az 1890-es évek közepén
Fotó: Zelesny Károly
© Wikimedia Commons

¹ BELIA György: *Babits Mihály tanulóévei*. Bp., Szépirodalmi, 1983, 20–21.

² BABITS Mihály: *Gyermekkori emlékei = Uő: Riportok, interjúk, nyi-*

latkozatok, vallomások. Kritikai kiadás. Szerk. TÉGLÁS Andrea, TÉGLÁS János, Bp., Magyar Napló, 2018, 57–58.

³ CSÁNYI László: *Babits átváltozásai*. Bp., Akadémiai, 1990, 28–35.

ből „hazafias és népies »tartalmat«” lehetett „kiolvasni”. Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Eötvös, velük egy sorban Lévay József, Endrődy Sándor, majd Kisfaludy Károly és Tompa Mihály műveit tanulmányozták.⁴

Az önképzőkörben 1900. március 15-e előtt *Vázlatok egy nap történetéből* címmel (Babits szavait idézve) „egy nagyobb terjedelmű értekezést olvasott föl...” Még ugyanabban a tanévben „könyvszámba menő tanulmányt írt Rákóczi György koráról *Tíz év Erdély történetéből* címmel”. Egyetemi önéletrajzában utalt rá: „a Buda halála hun-magyar mondák tanulmányára indított[a]”. 1900. október 6-án az önképzőkörben ő tartotta az ünnepi gyászbeszédet. A jegyzőkönyv szerint a következőket mondta: „...nem hiába, nem haszon nélkül tartjuk mi ezen a gyászünnepélyünket, nem ok nélkül tépjük fel a régi, de még mindig sajgó sebeket. Hanem azért, hogy felbuzduljunk vitéz őseink tettein, kik hazaszeretetüket halálukkal is megpecsételték, hogy bebizonyítsuk, hogy az ő haláluk győzedelmes volt, mert eszméik fennmaradtak és fenn is maradnak mindaddig, míg egy magyar él a földön, s élni fog mindig, mert amely nemzetnek ilyen csillagai vannak, az nem veszt el. Ők, az eszméik nem engedik, hogy nemzetük meghaljon. Bevilágítják nemzetünk éjszakáját, esti csillagok ők, de egyszersmind hajnali csillagaink is, mert szabadságunk hajnalának első sugarai tőlük indultak ki...”⁵

Babits számára a haza a versekből, mondákból, regényrészletekből, a Nemzeti Múzeum képeiből, a millenniumi emlékekből, családi történetekből állt össze. Az idő múlásával egyre gazdagodó-bővülő térképzetet is jelentett. A megélt életben, a szülőházban, az emeletre vivő lépcsőfordulóban a falon lógott Magyarország térképe. Teremtett világában, a *Halálfi* című regényében, amelyben a fikatív alakoknak történéseket, tulajdonságokat, gesztusokat, eseményhelyszíneket kölcsönzött családtagjaitól, a neki, Pécsen tanuló diáknak kvartélyt adó Döme bácsinak is több mindent „adott”. Lelkes Kossuth-párti lett az öreg rokon. Egykori ügyvédi irodájának falán ki volt akasztva Magyarország nagy térképe. „...ez az erős barnaszín árnyék hegyet jelent – magyarázta az öreg ügyvéd Sándor Imrusnak –, a kék vonalak pedig nagy vizeket, nagyobbakat, mint az egész kert. [...] Magyarország [...] ez az a nagy darab föld, amit a csodálatos ábra ábrázolt.”⁶

A gimnáziumot végző Babits Mihálynak irodalmi és történelmi stúdiumai közben a térkép városokkal, történetekkel és személyekkel népesült be. Vas Gereben, Jókai, Kemény Zsigmond, Zrínyi Miklós olvasása révén az ország, többek között, a Dunántúlt, Kisköröst, Erdélyt, Vereckét, a branyiszkói hágót, Budát és Drégelyt is jelentette. Vereckéhez hozzákapcsolta a honfoglalókat. A branyiszkói hágóhoz Guyon Richárdot és a honvédek hősiességét. Budához a két Baradlay testvér „forradalmi párbaját”, a Tudományos Akadémiához Széchenyi Istvánt és a Delejországról előadást tartó Berend Ivánt, Komáromhoz Jókait, az 1849-es várvédelmet, de Timár Mihályt is, a Dunát is a Senki szigetéig és a Vaskapuig.

Babits Mihály nemzettudatába beépült a politikai nemzettudat mindkét eleme. A közös szabadság mint cél és akarat ott van leveleiben, esszéiben és interjúiban (mindelektől 1916–1918 között, 1918 végétől 1919 augusztusáig tartó időszakban, 1920 után és az úgynevezett zsidótörvények megjelenését követően). A jogegyenlőség a királyi törvényszéki bíró apa és gyermek fia beszélgetéseiben is előjött a Dreyfus-per kapcsán. Az apa a jogegyenlőség sérelmének tekintette a bírói döntést, s lelkes hévvel emlegette Zola kiállását az elítélt mellett.

A jogtisztletben felnövő Babitsnak a jog előtti egyenlőség nem a „természetjog” ókori vagy középkori vagy felvilágosodás kori felfogását jelentette, de nem is a XX. században formálódott „pozitív jog” alakzata volt a számára. A levelezésében 1904-től megjelenő Immanuel Kant elméletrendszerében⁷ központi szerepet kiteljesítő erkölcsi imperatívusz lett a számára életelvvé. A német filozófus az embert etikus lényként határozta meg, aki a „jó” és „rossz” kritériuma szerint cselekszik (kell, hogy cselekedjék). Ebben az összefüggésben a jogegyenlőség „emberi tapasztalat” és „erkölcsi tapasztalat”.⁸

Babits nemzettudatában fogarasi tanár korában helyet kapott az ország soknemzetiségű mivoltának személyes tapasztalata. A Fogarasi M. Kir. Állami Főgimnáziumban, az 1910–1911. évi értesítő szerint 114 volt magyar anyanyelvű, 152 „oláh”, azaz román, 56 német (szász) anyanyelvű; a magyar anyanyelvűek közül „oláhu” is tudott 49, feltehetően olyan családból érkezve, ahol az egyik ági szülők-nagyszülők románok voltak.⁹ Az itt élő magyarok – olvasható Babits 1937-ben írt esszéjében – „[i]ttak és

⁴ A felsorolt szerzők a fogarasi gimnázium évkönyvéből valók, abból az évből, amikor Babits ott tanított. Vö. CSOKONAI-ILLÉS Sándor: *Babits Mihály és Fogaras*. Bp., Argumentum, 2010, 118–130.

⁵ BABITS Mihály: *Esszék, tanulmányok, kritikák 1900–1911*. Szerk. HIBSCH Sándor, PIENTÁK Attila, Bp., Argumentum, 2010, 497–498, 8.

⁶ BABITS Mihály: *Halálfi I–II. Kritikai Kiadás*. Szerk. SZÁNTÓ Gábor András, NÉMEDINÉ KISS Adrienn, T. SOMOGYI Magda, Bp., Argumentum, 2006, I., 31.

⁷ Vö. *Babits Mihály levelezése 1890–1906*. Szerk. ZSOLDOS Sándor, Bp., Historia Litteraria Alapítvány, Korona, 1998, 110., 160.

⁸ II. János Pál: *Átlépni a remény küszöbén*. Szerk. MESSORI, Vittorio, ford. ORDASI Zsuzsa, Bp., JEL, 1994, 60–65.

⁹ *Fogarasi M. Kir. Állami Főgimnázium 13. értesítője az 1910–1911. iskolai évről*. Közzétette MAJOR Károly dr. Ir. Igazgató, Fogaras, Thierfeld Dávid, 1911, 94.

kártyáztak”, „a szászok dalárdát is létesítettek s olykor hangversenyt is adtak”, „turistaegyletet alakítottak”, az „örmény kereskedők vitáztak”, a románok a környékbeli falvakban laktak, „s még azokon is túl, az oláh cigányok”. A román és cigány diákok tömegszállásokon éltek, „egy hétig éltek az ablak közben dugdosott hideg puliszkán”.¹⁰ Az 1910-es évek elején bizonyára az ő fejében is megfordult az, ami az Ady Endréjében 1912-ben: mi lesz „ha Erdélyt elveszik?”. Feltehetően ekkor épült be Babits nemzettudatába a haza és az állam fogalmi különbsége. A haza az emberi természettel együtt adott szeretet és tisztelet „gyengéd érzelmeit” váltja ki, a természet adománya. Szent Tamás szerint a „pietas” (azaz az odaadó mély ragaszkodás, a kegyelet, a jámborság és a valláshoz való ragaszkodás) határozza meg, formálja az ember kötelességeit vele szemben. Az állam több hazát is magába foglalhat, az egyénnel és a tömeggel szemben hatalmi tényező; összetartó-összefogó eleme a „iustitia legalis” (azaz a törvény szerinti igazság).¹¹

Az I. világháború előtti években nem egy esetben erősödtek a Kárpát-medence nem magyar ajkú népeinek nemzeti mozgalmi. Politikai pártokban, autonómiával felruházott nemzeti egyházak védőszárnyai alatt, felekezeti iskoláikban, kulturális egyesületekben, kaszinókban, könyvtárakban, társaskörökben, önkormányzatokban készültek nemzetük valamilyen autonómiájára vagy önálló országuk megszervezésére. Törekvéseik egymást is kiegészítő célokat jelentettek meg. Közös pontjuk leginkább a magyarellenesség volt.¹²

Európában és a Magyar Királyságban 1914 első felében a politikusok egy része nem számolt a háború lehetőségével. Norman Angell 1910-ben megjelent, a *The Great Illusion* című könyvében, amelyet Kunfi Zsigmond fordított le magyarra *Rossz üzlet a háború* címmel, leírta: „Egy háború magának a győztesnek is többet ártana, mint használna.” Hatvany Lajos 1914. július legelején lehetetlennek gondolta a háborút („Ember ember ellen nem küzdhet többé...”). Így vélekedett Kunfi Zsigmond és Jászi Oszkár, valamint Ágoston György jogakadémiai tanár, a későbbi főispán, majd a tanácsköztársaság népbiztosa is. A július 28-i osztrák–magyar hadüzenet után mindkét háborús szövetségi rendszer gyors győzelmet remélt, s mindenki háborúpárti lett. „Az első hetekben – olvasható Stefan

Zweig *Búcsú a tegnaptól* című könyvében – Európában lehetetlenné vált, hogy valakivel értelmes beszélgetést lehessen folytatni. A legbékésebb, a legjobb kedélyű emberek szinte részek voltak a vérgőzöttől. Olyan barátaim, akiket mindig meggyőződéses individualistának, sőt szellemi arisztokratának ismertem, egyetlen éjszakán fanatikus hazafiakká változtak, a patriótákból kielégíthetetlen anexionalistákká lettek.”¹³

A *Nyugat* szerzőit is megosztotta a háború. Ignótus a július 1-jei számban *F.F. – A politika mögüll* címmel írt cikket, s a „könnyen” és „simán” folyó magyar mozgósítást, az ezredek hadrendbe állítását és harci készségét idézte. Két héttel később, a *Háború* című írásában szót emelt a Monarchia mellett, felemlgetve a „Szegedtől Kassáig [...] Kanizsától Nyíregyházáig” terjedő „Kis-Magyarország” képét, azt érzékeltetve, a háborúellenesség és a birodalompartiság, „a habsburgistaság” az ezerszentes, egységes Magyarország és a megcsönkítható haza között választható két lehetőség. 1918. október 10-én Ignótus a következő levelet küldte Babitsnak: „Mihályom, a *Nyugat* nov. 1. száma annak a kérdésnek lesz szentelve, vajjon egy új államhatárok közt teljesen magára utalt területében remélhetőleg nem csökkenő független Magyarország számára mely politika volna természetes és ajánlatos? Kérlek, felelj rá vagy általában, vagy valamely vonatkozásban [...] Ölel szeretettel Ignótus.”¹⁴ A levélből kitűnik egy időszerűtlen remény a „területében remélhetőleg nem csökkenő” Magyarországról. Ignótus bizonyára tudta, hogy 1918 nyarától már létezik egy terület, amelyik magát csehszlovák kormánynak tekinti, amelynek kiküldöttje már járja a mai Szlovákiát, keresve az új fővárost. Bizonyára azt is tudta, hogy 1916-ban megígérték, a Monarchia elleni hadba lépés esetén Erdélyt, a Partiumot és Magyarország keleti részét a Tisza vonaláig Romániához csatolják. A horvátok már 1880-tól „nagyhorvát királyságot” kívántak, a szerbek a Pécsét, Szabadkát, Aradot is magába foglaló területre tartottak igényt.

A háború elvesztése, a hivatalos tárgyalások megkezdése előtt Magyarország déli, keleti, északi területeinek annektálása minden magyar embert érintett. Azokat is, akik az új államok fennhatósága alá kerültek, azokat is, akik ingóságai egy részével a feltételezhető „Kis Magyarorszában” kívántak letelepedni.¹⁵

¹⁰ BABITS Mihály: *Fogaras = Uő: Tanulmányok, esszék*. Szerk. JANKOVICS József, Bp., Kortárs, 2005, 568–573.

¹¹ HORVÁTH Sándor: *A haza és honszeretet bölcséleti alapjai*. Bp., Stephaneum, 1922

¹² SZÁSZ Zoltán: *Inter-Ethnic relations in the Hungarian half of the Austro-Hungarian empire = Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 1996, 3. sz., 391–408.; GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok. A nemzeteszmé és a nacionalizmus története*. Bp., Osiris, 2007, 90–134.; ESTÓK János: *Magyarország története 1849–1914*. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 129–133.

¹³ ZWEIG, Stefan: *Búcsú a tegnaptól*. Ford. MÉSZÁROS Károly, Bp., Anonymus, 1945, 237.

¹⁴ BABITS Mihály levelezése 1918–1919. *Kritikai kiadás*. Szerk. SIPOS Lajos. Bp., Argumentum, 2012, 177.

¹⁵ A tanulmány eddigi része a *Magyar Napló* 2020/6. számában megjelent, Babits Mihály nemzettudatának alakulástörténete című írás korrigált változata.

Babits Mihály
és Ady Endre
1917-ben
Fotó:
Székely Aladár
© Wikimedia
Commons

A költők és írók az „ezeréves hazát”, a történelmi helyszíneket, sokuk szülőföldjét: Vereckét, Pozsonyt, Kassát, Nagyváradot, Kolozsvárt, az Erdélyi-medencét, Szabadkát siratták. Kosztolányi *A magyar romokon* című versében, Juhász Gyula *Trianon* című alkotásában, Áprily Lajos *Kolozsvár éjjel*, Bodor Aladár *Losonc felé*, Jékely Zoltán *A vér térképei*, Babits Mihály *A könnytelenek könnyei* és a *Szittál-e lassú mérgeket?* című verseikben, Reményik Sándor a *Végvári-versek 1918–1921* címmel jelölt verscsoportban olyan alkotásokkal együtt tette ezt, mint az *Átok*, a *Félnek a poroszlók*, a *csonka test*, és a maga korában sokszor felhangzó, a trianoni diktátum aláírásának dátumát szövegbe foglaló *Gyűrűt készítettetek...* című. József Attila két évvel később, a korszak politikai jelszavát címben megjelenítő, a veszteségsirató versek toposzait, dikcióját és nyelvi fordulatait idéző alkotást írt. Az első és az utolsó szakasz elégségesen mutatja annak a verstömegnek gondolkodástörténeti, politikai és poétikai rendszerét, amelyik 1920.

június 4-től elárasztotta a napi- és hetilapokat, uralta az intézményi és társas ünnepek dobogóit.

Nem! Nem! Soha!

Szép kincses Kolozsvár, Mátyás büszkesége
Nem lehet, nem, soha! Oláhország éke!
Nem teremhet Bánát a rácnak kenyeret!
Magyar szél fog fújni a Kárpátok felett!
[...]

Nem lész kisebb Hazánk, nem, egy arasszal sem,
Úgy fogsz tündökölni, mint régen, fényesen,
Magyar rónán, hegyen egy kiáltás zúg át:
Nem engedjük soha! soha Árpád honát.

Az egyre betegesebb Ady Endre mellett már 1916–1917-re Babits Mihály lett a háborús időszak emblemikus költője. A harc értelmetlenségét, az antimilitarizmust, az értelem hatalomvesztését foglalta szavakba híressé lett verseivel és esszéivel, a *Húsvét előttel*, a *Fortissimóval*, a gyermek- és férfihangra írt zsoltáraival, *A veszedelmes világnézettel* és a *Kant és az örök békével*. Kiállásával a Budapesten formálódó értelmiségi kör meghatározó alakja lett. Többek között Szabó Ervin, Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond és Lukács György kortársa.

A jogász, statisztikus, szociológus és könyvtáros Szabó Ervin 1911-től a budapesti Városi Nyilvános Könyvtár igazgatója, a *Népszava* és a *Huszedik Század* állandó munkatársa, a Társadalomtudományi Társaság alelnöke volt. Kapcsolatba került Kautskyval, Mehringgel, Plehanovval, ismerte Marx és Engels felfogását, megjelentette két kötetben válogatott munkáikat. Szembefordult a háborúval. 1917 őszére szellemi irányítója és vezetője lett egy heterogén összetételű, háborúellenességben egységes csoportnak. Babitsnak a Könyvtár frissen kinevezett igazgatójaként 1911-ben szeretett volna segíteni a Fogarásról Budapestre jutásban. Személyesen azonban csak 1916-ban ismerkedtek meg. Hamarosan baráti viszony alakult ki közöttük. A háború ellen szót emelő költő és az antimilitarista Szabó Ervin meditációra hajló, a kultúrát sokra becsülő, az erkölcs primátusának gondolatát egyformán tekintő emberek voltak. Babitsban az erkölcs érvényességének eszméjét apja liberalizmusának emléke, a vallás tisztelete, meghatározó filozófiai élménye, Kant táplálta. Magáévá tette a német filozófus gondolatmenetét, amely szerint a cselekvés számára az erkölcsi önmagában is elégséges, a tettehez ezen kívül külön ösztönző momentum nem szükséges. Kanttal vallotta, a kötelesség is az erkölcs parancsát írja elő. Az erkölcs uralmát mindenre kiterjesztette; már a háború előtt ezzel érvelt a béke mellett,¹⁶

¹⁶ BABITS Mihály: *Békenapon = Uő: Esszék, tanulmányok, kritikák. i. m.* (2010), 312–316.

később pedig a *Kant és az örök béke* című tanulmányában le is írta: az erkölcs érvényes a politikában is.¹⁷ Költészete is ilyen (amint Pór Péter valamikor szavakba is foglalta): „filozófiailag motivált, de elsősorban erkölcsi irányú, magatartás-tartalmú” poézis. Szabó Ervinről szólva kortársai „tisza moralitását” emlegették. Felfogásában a végső cél (írta), „az emberi nem tökéletesedése”, amelyért csak tiszta eszközökkel szabad harcolni, olyanokkal, amelyek alkalmazása esetén „a politikai cselekvés erkölcsössége” egybeesik „a politika végcéljával”.¹⁸

Babits Jászi Oszkárral 1912-ben találkozott. Jászi akkor a Társadalomtudományi Társaság főtítkára, a *Huszadik Század* című folyóirat főszerkesztője, Ady személyes barátja volt. Hívására a költő többször tartott előadást a Társaság szervezésében: 1912-ben *Irodalom és társadalom* címmel, 1913-ban Dantéről, 1916. február 24-én Vörösmartyról, október 13-án a modern drámáról, 1917-ben Kazinczyról, 1918. március 18-án az *Újracionizmus*ról, 1919. március 19-én *Az örök békéről* prelegált. 1918 végén, érezve a közelgő társadalmi megrázkódtatást, ezt írta a költőnek: „Nagy szükség lesz a Te tiszta páratlan egyéniségedre az elkövetkezendő fergeteges időben.”¹⁹ Bizonyára találkoztak 1918 utolsó heteiben is, amikor Jászi a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó tárca nélküli miniszter volt, meg akkor is, amikor (1919. február 2-án) a budapesti egyetemre meghívott professzorként az egyetem kormánybiztosa lett.²⁰

Másfajta kapcsolatba került Babits Lukács Györggyel. Lukács a budapesti, berlini, heidelbergi egyetemen jogbölcseletet hallgatott, a kolozsvári egyetemen Somló Bódog professzornál szociológiai tanulmányokat végzett. Ezenközben mindkét országban esztétikai stúdiumokat is abszolvált. 1903-tól jelentek meg írásai, 1908 őszétől a *Huszadik Században* Ady-tanulmányai jöttek. 1910-ben, a *Nyugatban* *Az utak elváltak* címmel művészetelméleti írása volt olvasható.

A *Nyugatban* párhuzamosan jelent meg Babits és Lukács. A költő „elárasztotta” a folyóiratot: verseket, műfordításokat, esszéket hozott tőle a lap. Nem zárható ki, hogy

magát az irodalomban is pozicionálni óhajtó filozófus a látványosabban érvényesülő költővel való kapcsolatban is kívánta erősíteni szemléleti és gyakorlati státusát. A *Huszadik Században* 1908. november 1-én írt *A Holnap*-antológiában megjelent Babits-versekről, a költő első kötetéről ugyanitt közölt kritikát 1909. május 1-én. Ezzel párhuzamosan elküldte két korábbi írásának különnyomatát. Aztán (nagyon bő terjedelemben) levélben reagált *A lélek és formák* című Lukács-könyvről írt Babits-recenzióra. 1910. december 1-én négy oldal terjedelemben „felelt” a *Nyugatban* a könyvismertetésre. 1918. május 15-én, ugyancsak túlméretezett címmel és terjedelemben, támadta Babits Balázs Béla három drámájáról írt ismertetését.²¹ A magánlevélből és a könyvismertetésre készült feleletből talán úgy tűnhet: a filozófus a költőben eltérő szellemi választásra készülő érvényesülésriválist vélt látni.

A Szabó Ervinnel és Jászi Oszkárral, kisebb mértékben a Lukács Györggyel való találkozás a kanti kategóriákban és az evolucionista állameszményben és történetfelfogásban gondolkodó Babits figyelmét a korszak kínálta revolucionista felfogás felé fordította. A mérlegelésváltozás jele egy kiáltvány és részvétele a változásra készülő Budapest tiltakozó mozgalmaiban.

A kiáltvány, amelyik egységes terv szerint készült, s amelynek három kéziratváltozata van: Babits, Jászi és Kunfi Zsigmond megfogalmazásában,²² a még harcoló nemzetek „vezető szellemi embereit” kívánta egyesíteni. Az aláírók Európa Lovagjainak nevezték magukat. A „nemzetközi érzület erősítését”, a „nemzeti kisebbségek” gazdasági, politikai és kulturális jogainak érvényesítését, „demokratikus és szociális haladást”, „demokratikus konföderációt” kívántak.

Babits október 13-án a Petőfi Társaság tagja lett, 27-én felszólalt a közgyűlésen. Egy röpirat összeállításán dolgozott ekkor, amelyben a királyság megszüntetését, a köztársaság kikiáltását sürgette. Petőfiként élte meg ezt az időszakot: még utcai szónoklatot is tartott, az egyik étteremben még az asztalra is felállt, és az *Itt a nyílám...* című Petőfi-verset szavalta el. November 3-án aláírt egy kiált-

¹⁷ BABITS Mihály: *Kant és az örök béke* = Uő: *Tanulmányok, esszék*. i. m. (2005), 112.

¹⁸ BABITS Mihály és SZABÓ Ervin levélváltása = BABITS Mihály *levelezése 1914–1916. Kritikai kiadás*. Szerk. FODOR Tünde, TOPOLAY Ágnes, Bp., Argumentum, 2008, 175., 178., 187.; BABITS Mihály *levelezése 1916–1918. Kritikai kiadás*. Szerk. MAJOROS Györgyi, TOMPA Zsófia, TÓTH Máté, Bp., Argumentum, 2010, 8., 20., 100., 170. BABITS Mihály *levelezése 1918–1919. Kritikai kiadás*. Szerk. SIPOS Lajos, Bp., Argumentum, 2010, 12., 35–36., 91–92., 103., 126., 148., 156., 163.

¹⁹ BABITS Mihály és JÁSZI Oszkár levélváltása = BABITS Mihály *levelezése 1911–1912. Kritikai kiadás*. Szerk. SÁLI Erika, Bp., Argumentum, 2003, 134., 189.; BABITS Mihály *levelezése 1912–1914. Kritikai kiadás*. Szerk. PETHES Nóra, VILCSEK Andrea, Bp., Argumentum,

2007, 73., 214–215.; BABITS Mihály *levelezése 1914–1916. i. m.* (2008), 187., 325.; BABITS Mihály *levelezése 1916–1918. i. m.* (2010), 93.; BABITS Mihály *levelezése 1918–1919. i. m.* (2010), 35–36., 79–80., 159–160., 160., 161., 200–201.

²⁰ Vö. BABUS Antal: *Fülep Lajos az 1918–1919-es forradalmakban*. III. rész = *Új Forrás*, 2002, 5. sz., 53–76.; BABITS Mihály *levelezése 1918–1919. i. m.* (2010), 440–449.

²¹ BABITS Mihály és LUKÁCS György levélváltása = BABITS Mihály *levelezése 1909–1911. Kritikai kiadás*. Szerk. SÁLI Erika, TÓTH Máté, Bp., Argumentum, 2005, 92., 100–101., 103–104., 106–107., 110–112.; BABITS Mihály *levelezése 1918–1919. i. m.* (2010), 79–80., 213.

²² SIPOS Lajos: *Babits Mihály és a forradalmak kora*. Bp., Akadémiai, 1976, 15–21.

Babits Mihály
1914-ben
Fotó:
Székely Aladár
© Wikimedia
Commons

ványt, amelyben a Duna-medencében élő „testvérnemzetek” közös jövője mellett tettek hitet. A november 1-én uralomra jutott új rendszert: a köztársaságot a *Nyugatban* köszöntötte Az *első pillanatban* című cikkében. A magyar társadalom ezekben a napokban-hetekben sorsfordító időszakot élt.

1918 nyarán és kora őszén a frontról szállingóznak, majd özönlenek haza a katonák. Felbomlik az Osztrák–Magyar Monarchia. Október 23-án Károlyi Mihály vezetésével Magyar Nemzeti Tanács néven „ellenkormányt” alakítanak, november 1-én „népkormányt” nyilvánítják magukat, és kikiáltják a köztársaságot, együttműkö-

désre készülnek a nemzetiségekkel, reménykednek a területi egység sérelme nélküli haza megreformálásában. Ezenközben a szlovák, a cseh, a horvát nemzetiségek deklarálták nemzetállamuk megalakulását, a románok és a délszlávok pedig erre készültek. Minden „nemzetinek” mondott új állam megjelölte országa vágyott határait a háború előtti Magyarország területéből. Így került a szerveződő cseh–szlovák államhoz a Pozsonytól, Rimaszombatól Kassáig, Ungvárig tartó sáv, Romániához olyan magyar többség által lakott történelmi települések sora, mint Szatmárnémeti, Nagyvárad, Zilah, Arad, Temesvár, a szerb–horvát–szlovén államhoz Eszék, Szabadka, Zombor.²³

November 17-én hazaérkezik szovjet-orosz hadifogságból Kun Béla és néhány társa háromszázezer ezüstrubellel és a magyarországi „proletárforradalom” kirobbantásának tervével, november 24-én megalakítják a Kommunisták Magyarországi Pártját, amelybe – teljesen váratlanul – azonnal belép Lukács György, aki (egyes források szerint) közeli hatalomra jutásuk esetén kultuszminiszteri tárcával kínálja meg Babits Mihályt (aki az ajánlatot nem fogadta el). 1918 utolsó hónapjaiban a korábbi és újonnan alakuló pártok is bejelentették igényüket a politikai hatalomban való részvételre. Novemberben megalakult a Magyar Országos Véderő Egylet, decemberben az Ébredő Magyarok Egyesülete tényleges és tartalékos katonatisztekkel és az elfoglalt területekről érkezett egykori állami hivatalnokokból. Különleges szervezetnek számított a gróf Zichy Rafaelné és a Tormay Cécile által alapított Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. Az „ernyőszervezet”, amelynek hamarosan egymillió tagja lett, s amelyikbe belépett Babits Mihály Szekszárdon élő nagynénje, Kelemen Ilona is, a következőkben jelölte meg célját: „...Magyarország integritása, az otthon védelme, valláserkölcsi nevelés, a magánvagyon tisztelete, a nemzeti eszme ápolása minden téren.”²⁴

December 1-én megalakult a Vörösmarty Akadémia. A nagybeteg Ady, a megválasztott elnök a magyarság élethez való jogát emlegette, a Babits mellett alelnökké választott Móricz Zsigmond a pusztulásra ítélt „felső osztályokról” beszélt, „Magyar Bibliában” akarta összegyűjteni „mindazt, amit a magyar szellem legkülönbet, legmáradandóbbat alkotott évszázadokon át”, s ezt a könyvet el akarta juttatni a „megcsonkított ország” és az „elszakított [1] részek” lakosaihoz.²⁵

A világháború, a magyarok háborúvesztésének lehetősége, majd egyre biztosabb tudata, a nemzetiségek ve-

²³ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp., Osiris, 2005, 144.

²⁴ RITOÓK Emma: *Évek és emberek. Emlékiratok. 1914–1933*. Szerk. PRITZ Pál, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Magyar Tör-

téneti Társulat, Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, 2023, 144–145.

²⁵ SIPOS: i. m. (1976), 38–42.

zetőinek egyre erősebben hangzó kívánságai, új országuk megalapítására törekvésük, 1918 őszének eseményei, az őshonos magyarokkal lakott területek elcsatolásának szándéka módosította Babits nemzeti identitásának tartalmát. A politikai nemzettudat közös szabadság és az erkölcsi imperatívusszal kiegészült jogegyenlőség eszméjét változatlanul tekintette. A Fichte és Herder írásai alapján Friedrich Meinecke által szavakba foglalt kultúrnemzet tudatból fontos része lett személyes identitásának az etnikai hovatartozás, a közös történelem, az anyanyelv és a haza-állam kettősségének képzete. Az utolsónak említett gondolkodásrészhez való viszonya azonban a háború után megváltozott.

1919 januárjában, amikor az új államok megalapítására törekvő etnikumok birtokba vették a millenniumi Magyarország kiszemelt részeit, akkor közölte a Benedek Marcell szerkesztésében megjelenő *Új Világ* első számában „Az igazi haza” (cikk a Szózatról) című írását. „...Beleenyugodjunk abba, hogy vétkeztünk, és most megbűnhődünk? És hogy, ha eljön Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Százezrek ajakán: / az nekünk nem jön el? Reánk nincs szüksége az új világnak? Hagynak bennünket eltűnni a földről? De hát vétkeztünk-e igazán: mi, a nép? lehet egy népet felelőssé tenni? És lehet-e egy népet eltüntetni? Elvehetnek tőlünk földet, amennyit akarnak. De nem a föld a haza: és nem szabad abba a tévedésbe esnünk, amibe a régimódi háborús »hazafiak« estek: akik ezrével áldozták föl a szent magyar életeket a területért, az élettelen földért. Nem a föld maga szent, nem a föld a haza: a föld csupán lakhely, üzlet és gazdaság. Ami a földben szent: az emberek emlékei.”

Személyes- és közéletének keretei és tartalma is változott. Ady özvegye, Boncza Berta 1919. február végén levélben kereste meg, „igaz, tiszta baráti szót” és személyes találkozást kért-várt Babitstól. Aztán még mintegy negyven levelet írtak egymásnak, zömmel Boncza Berta leveleiről van szó, amelyekben találkozót, látogatást beszéltek meg, néhány személyesnek is tekinthető vallomásképe közepette. A költő ezenközben akaratlanul is belesodródott különböző háborúellenes szövetségbe, csoportba, testületbe, folyamatosan olvasható esetleges egyetemi tanári kinevezésének méltányos voltáról, tanúja lehetett Kunfi Zsigmond és Jászi Oszkár hivatali tevékenységének. Az egyetem új kormánybiztosa, neki különben régi kollégája és barátja a Tisztviselőtelepi gimnáziumból, Dienes Pál kérésére április 1-én megjelent az intézményben, 8-án megkezdte irodalomelméleti előadásait és Ady-szemináriumát (amelyre Boncza Berta többször elkísérte). Ez azonban már a március 21-e utáni időszak. Ebben a periód-

dusban – a Babits-levelezésből jól rekonstruálható módon²⁶ – mintegy három hétig reménykedtek az élet és a rend jobbra fordulásában. Április közepén már a belső biztonsági alakulatok, mindenekelőtt a Lenin-fiúknak nevezett Szamuely-különítmény tagjai tartották rettegésben a vidéki településeket, a belügyi osztagok túszyűjtő akciói az egész országra kiterjedtek. Érvényesült a diktatórikus hatalomgyakorlás. Április 8-tól július 22-ig tartott az egyetemi félév. Ez nemcsak az emlegetett előadás- és szemináriumsorozatot jelentette, de kapcsolatot is levélben és szóban a hallgatókkal, részvételt az egyetemi munkában, a Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Kutatók Szövetségének üléseit, a kari tanács hivatalos formáit, a Középfiskolai Tanítóképző [!] Főiskola tanmenetének megállapítására összehívott értekezletet is. A Vörösmarty Társaságban végzendő munkája mellett legközvetlenebb író társaival meg akarták reformálni a Petőfi Társaságot is. A *Nyugat* reprezentációjaként irodalmi esteken vett részt Kolozsváron, Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Pozsonyban. Egyetemi tanítványával, Szabó Lőrincsel, aki a költő kedvéért iratkozott át a műegyetemi karról a bölcsészettudományi karra, angolul tanult, ketten hozzákezdtek egy Bécsben kiadandó erotikus antológia fordításához. Közben megpróbálta Ignotusszal, Osvát Ernővel átszervezni a *Nyugat* folyóiratot. Az 1918. február 1-je és 1919. július 1-je közötti időszakban az általános papírhány miatt nem jelentek meg a folyóiratszámok, abban reménykedtek, ha visszajön a havonta két számot jelentő korábbi világ, új szerzőkkel és megújult gondolati-esztétikai háttérrel kell elindítani a folyóirat következő időszakát. A jelzett időszakban, mivel nyugdíját nem állapították meg, az egyetemen a bizonytalan közjogi helyzete miatt nem vett fel honoráriumot, a megélhetését alkalmi honoráriumokból kellett biztosítani. Negyvennyolc verse, fordítása, esszéje, tanulmánya, cikke jelent meg.

Családjában megélte a háború naponkénti fejleményeit és következményeit. Testvére, Babits István 1916-tól hadifogságban volt a szibériai Berezovkán, ahonnan rendszeresen kért a bátyjától támogatást, könyveket, ügyek intézését. Családja Szekszárdon nagyon közel volt ahhoz a demarkációs vonalhoz, ameddig a délszláv katonai egységek előrenyomultak, tartaniuk kellett az államhatár új megállapításától, ami az otthoniak szorongását erősen növelte. Kapott híreket Fogarásról is, a román állam 1918. december 1-jei deklarációjáról is.

1919 augusztusára a történelmi Magyarország a korábban jelzett „Kis-Magyarországot” jelentette már csak. Azok közül a kortársai közül, akikkel 1918-ra személyes kapcsolatuk alakult ki, Kunfi Zsigmond már nem élt. Jászi

²⁶ Vö. BABITS Mihály levelezése 1918–1919. i. m. (2010)

Oszkár 1919. március 21-én elhagyta Magyarországot, Bécsben telepedett le, majd másfél száz oldalas pamfletet írt a bolsevizmus, a kommunista párt és a forradalom ellen, a demokratikus-liberális szocializmus eszmerendszerét próbálta meg koncipiálni és kidolgozni. Lukács György szakított a kanti etika humanizmusával, az embert eszköznek használó forradalom moralitását hirdette. Babits Mihály rendületlenül ragaszkodott az emberi méltóság humanista fogalmához.²⁷

A kanti etika volt vezéreszméje Magyarország új politikai, gazdasági, katonai helyzetében is. Miközben minden egyes magyar ember és minden társadalmi csoport megpróbált a maga számára új normákat megfogalmazni, Babits számára nyilvánvaló volt, nincs értelme a kialakult helyzetben sem felülvizsgálatot, sem revansot várni. „...az új államhatárok [ugyanis] elsősorban biztonsági, katonai, politikai szempontból kerültek kialakításra, a népek önrendelkezési joga több deklaráció ellenére csak kisegítő jelleggel játszott szerepet”.²⁸ Nincs értelme a nemzetsíratásnak és az elcsatolt területek siratásának sem. És nincs értelme a passzív ellenállásnak sem.²⁹

Babits Mihály 1931-ben, a *Transzylvanizmus* című esszéjében fogalmazta meg teoretikus igénnyel az időhöz igazodó hazafiság, hazaszeretet, haza fogalmát. Ebben a periódusban Európában közel negyvenmillió ember élt azon határokon kívül, amelyik nyelvét és országát együtt jelentette. A Romániában élő magyar anyanyelvű őshonos lakosság is ebbe a körbe tartozik. Az itt alakuló magyar irodalomnak alapja a magyar nyelv, asszociációs bázisa a magyar kultúra fogalom- és toposzrendszere. Az itt élő magyar anyanyelvű emberek közjogilag a román állam nemzetalkotó állampolgárai, miközben a magyarok teljes közösségének elidegeníthetetlen tagjai. „Ez a transzylvá-

nizmus – tette hozzá – teljes ellentéte annak a politikai és közjogi irredenta dacnak, mely a régi Magyarország ideológiájának szellemében az új sorshoz és helyzethez illő irodalmi attitűdnek látszanék.”³⁰ Ez a nemzetfelfogás nem lett általános az újonnan alakult, soknemzetiségű közép-európai körben. Románia hivatalosan úgy tekint, 1918. december 1-én többnemzetiségű országból „egyenemzetiségű lett”, a „nyelvi alapon szervező” nemzeti eszme és az ez alapján kiépített nemzetállam koncepciója [...] jogalkotási alapja”,³¹ az itt élő őshonos magyarok tulajdonképpen magyarul beszélő románok, akik közösségükben nem nemzetalkotó tényezők. Ugyanez a felfogás érvényesült Csehszlovákiában, Szlovákiában és a valamikori egységes, most több államból álló délszláv államokban is. A román állam megalakulását bejelentő dekrétumban a magyar őshonos lakosságnak megígért Románián belüli autonómia megszervezésére eddig nem került sor.

1938. november 6-án az első bécsi döntéssel visszacsatolták Magyarországhoz a mai Szlovákia déli részét, a 69–97 százalékban magyarok lakta területét, Kárpátalja déli sávját, a 28,8 százalékban magyarok által lakott területet. A teljes vagy részleges revízió gondolatával élő ország általános örömeiben Babits nem osztozott. A *Pesti Napló*-ban megjelent verse így kezdődött:

„Áldás a magyarra

Ne mondjátok, hogy a haza nagyobbodik.

A haza, a haza egyenlő volt mindig
ezer év óta már, és mindig az marad,
mert nem darabokból összetákolt darab:
egytest a mi hazánk, eleven valami!
Nem lehet azt csak úgy vagdalni, toldani.”

²⁷ KENYERES Zoltán: *Írók, költők, fogalmak. Esszék, tanulmányok*. Bp., Hungarovox, 2024, 440–442.

²⁸ FAZAKAS Zoltán József: *Nemzet, nemzetiség, kisebbség. A magyar és a román nacionalizmus asszimetriái 1784–1940 között*. Bp., Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2021, 297.

²⁹ Vö. HORVÁTH Réka: *Babits Mihály az irodalmi élet centrumában – a határokon túli magyar irodalmi életben = „...a könyvteremtő ember”*.

Írások Babits Mihályról Téglás János tiszteletére. Szerk. KÁPOSZTAY János, SIPOS Lajos, Szombathely, Savaria University Press, 2016, 275–281.

³⁰ BABITS Mihály: *Transzylvanizmus*. Tabéry Géza: Emlékkönyv. Kiadja az Erdélyi Szépművés Céh = *Nyugat*, 1931, 21. sz., 480–482.

³¹ FAZAKAS: i. m. (2021), 78.